

Kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród studentów: efekty, możliwości i trudności

DOI: 10.17399/HW.2016.153409

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest określenie uwarunkowań i uzyskiwanych wyników w zakresie kształtowania postaw przedsiębiorczych wśród studentów.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Problem badawczy wiąże się z poszukiwaniem uwarunkowań kształtowania postaw przedsiębiorczych w procesie kształcenia realizowanym w szkole średniej i wyższej. Koncentracja na uzyskiwanych wynikach w zakresie postaw przedsiębiorczych związana jest z przeglądem badań dotyczących przedsiębiorczości studentów oraz oceny przedsiębiorczości absolwentów z perspektywy potencjalnych pracodawców. Zastosowaną metodą badawczą jest krytyczna analiza literatury.

PROCES WYWODU: W pierwszej części autorka koncentruje się na wynikach badań dotyczących realizacji procesu kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w szkołach średnich oraz na opinii uczniów dotyczącej zakładania własnej działalności gospodarczej. W dalszej części prezentuje wyniki badań dotyczące przedsiębiorczości studentów, m.in. chęci podejmowania własnej działalności gospodarczej oraz związanych z tym barier, rodzaju działań podejmowanych w celu założenia firmy itp. Na koniec autorka zwraca uwagę na ocenę przygotowania absolwentów do prowadzenia działalności gospodarczej z perspektywy potencjalnych pracodawców.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W wyniku przeprowadzonej analizy autorka dochodzi do wniosku, iż studenci są chętni do podejmowania działań przedsiębiorczych, lecz obawiają się własnego braku wiedzy odnośnie do założenia i prowadzenia własnej firmy.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Autorka sygnalizuje, aby w programach kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w szkole wyższej położyć większy nacisk na tematykę związaną z formalnościami dotyczącymi zakładania przedsiębiorstwa oraz pozyskiwaniem środków finansowych na ten cel.

→ **SŁOWA KLUCZOWE: EDUKACJA, EDUKACJA PRZEDSIĘBIORCZA, POSTAWY PRZEDSIĘBIORCZE, SZKOŁA WYŻSZA, SZKOŁA ŚREDNIA, PRACODAWCY**

ABSTRACT

Shaping entrepreneurial attitudes among students – results, possibilities and difficulties

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to determine the conditions and present the results of studies conducted in the area of developing entrepreneurial attitudes among students.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The research problem is centred around the search for conditions conducive to shaping entrepreneurial attitudes in the educational process in secondary schools and universities. Entrepreneurial attitudes are investigated by reviewing studies on entrepreneurship among students and on the assessment of graduates of business universities by their potential employers. The research method applied in the article is a critical review of literature.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: In the first part the author focuses on the results of studies on the process of entrepreneurship education in high schools and on the opinion of students on setting up their own business. The next part presents the results of studies on entrepreneurship among students connected with their willingness to set up their own business and various related issues, such as barriers and obstacles or steps taken in order to set up a firm. Finally, the author discusses the assessment of the level of preparation of graduates to conduct their own business activity from the perspective of potential employers.

RESEARCH RESULTS: The author concludes that students are willing to undertake entrepreneurial activities, but are afraid of their own lack of knowledge regarding starting and running their own businesses.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: The author indicates that the programmes of entrepreneurship education in higher education should put more emphasis on issues connected with formalities required while setting up a business activity and raising funds for it.

→ **KEYWORDS: EDUCATION, ENTREPRENEURIAL EDUCATION, ENTREPRENEURIAL ATTITUDES, UNIVERSITY, SECONDARY SCHOOL, EMPLOYERS**

Wstęp

Współczesna rzeczywistość charakteryzuje się nieustanną zmiennością i niestałością. Zdolność przystosowania się do nieustających zmian oraz umiejętność ich wykorzystywania jako szanse np. dla rozwoju osobistego mogą stanowić podstawę do funkcjonowania w nieustannie zmieniającym się otoczeniu. W związku z powyższym można dostrzec wzrastające znaczenie przypisywane umiejętnościom uczenia się, które odnoszą się do całego życia człowieka. Dają one możliwość przystosowania się do zmiennej rzeczywistości i szansę na rozwój indywidualny.

Jednocześnie należy mieć świadomość, że żyjemy w ciekawych czasach: wyjątkowych i dynamicznych przemian w sferze gospodarczej, społecznej i kulturowej, a w ostatnim czasie używając słów Alana Greenspana, rozpowszechnionych później m.in. przez Philipa Kotlera i Johna A. Casilione, erze turbulencji w gospodarce światowej, czy wręcz chaosu (Rachwał, 2011, s. 6).

Wynika stąd potrzeba odnalezienia się ludzi w tych zróżnicowanych i zmiennych warunkach życia. Jedną z takich możliwości jest wywieranie wpływu na otaczającą nas rzeczywistość, która wiąże się ściśle z posiadaną wiedzą i postawą przedsiębiorczą w jej szerokim rozumieniu.

Przedsiębiorczość, definiowana zarówno w szerokim ujęciu jako postawa człowieka kreatywnego, zdolnego do aktywnego udziału w życiu społeczno-gospodarczym, jak i w nieco węższym zakresie, jako zdolność oraz chęć założenia i prowadzenia własnego przedsiębiorstwa jest, jak wskazuje wielu badaczy i znawców problematyki, jednym z podstawowych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego układów przestrzennych różnej skali, od lokalnej (gmina) przez ponadlokalną (powiat), regionalną (województwo), krajową po światową (Rachwał, 2011, s. 6).

Kompetencja przedsiębiorczości wpisana jest również w zakres ośmiu kompetencji kluczowych zawartych w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, które są „szczególnie niezbędne do samorealizacji i rozwoju osobistego, integracji społecznej, bycia aktywnym obywatelem i zatrudnienia” (Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 18.12.2006). Zgodnie z założeniami zawartymi w dokumencie

poczucie inicjatywy i przedsiębiorczość to zdolność do wcielania pomysłów w czyn. Jest to kreatywność, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i prowadzenia ich dla

osiągnięcia zamierzonych celów. Dana osoba ma świadomość kontekstu swojej pracy i jest zdolna do wykorzystywania pojawiających się szans (Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady, 18.12.2006).

Pomimo iż mowa tu o kompetencji, która rozwijana jest w ramach całościowego uczenia się, warto zwrócić uwagę na kształtowanie postaw przedsiębiorczych na etapie szkoły wyższej, gdyż jest to etap przygotowania absolwentów do wejścia na rynek pracy. Uzyskiwane efekty w powyższym zakresie na poziomie szkoły wyższej warunkowane mogą być procesem kształcenia realizowanym w szkołach średnich.

W związku z powyższym istotna staje się odpowiedź na następujące pytania: Jak przebiega kształcenie w zakresie przedsiębiorczości w szkołach średnich? Jak przedstawia się przedsiębiorczość studentów? Jak potencjalni pracodawcy oceniają przedsiębiorczość absolwentów? Celem artykułu jest odpowiedź na tak postawione pytania poprzez krytyczną analizę literatury.

Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych

Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości i kształtowanie postaw przedsiębiorczych w szkołach ponadgimnazjalnych wiąże się z trudnościami zarówno po stronie nauczycieli, jak i uczniów. Od początku wprowadzenia przedmiotu do programu „powoduje uzasadniony opór u uczniów – *jeszcze jeden przedmiot, a przecież i bez niego mamy tyle nauk*” (Kawalla, 2004, s. VIII). Uczniowie postrzegają ten przedmiot jako mniej ważny od innych „ponieważ nie można go realizować w wersji rozszerzonej i zdawać na maturze” (Rachwał, 2013, s. 48). Na podstawie danych dotyczących opinii uczniów odnośnie do słuszności wprowadzenia przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych można zauważyć, iż na przestrzeni lat nastąpiła zmiana. W roku 2004 (Osuch i Osuch, 2005, s. 196) 91% respondentów oceniła decyzję wprowadzenia przedmiotu za słuszną, a 6% było odmiennego zdania. W roku 2011 w krakowskich liceach nastąpił spadek ocen pozytywnych do 86% wśród uczniów XXX Liceum Ogólnokształcącego oraz do 70% w Publicznym Salezjańskim Liceum Ogólnokształcącym – jednocześnie autor badań zwraca uwagę na wzrost do 57% odpowiedzi negatywnych w V Liceum Ogólnokształcącym (Osuch, 2012). W kolejnym badaniu z roku 2013 uczniowie trzecich klas wyrazili pozytywną opinię na temat słuszności wprowadzenia przedmiotu w 47,2%, natomiast uczniowie klas

pierwszych w 56,4% uważają, że wprowadzenie przedmiotu do szkół nie było dobrym pomysłem (Ziółkowska-Weiss, 2014). W nawiązaniu do przedstawionych wyników uwidacznia się spadek opinii pozytywnych uczniów dotyczących słuszności wprowadzenia przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych.

Jeśli chodzi o osoby nauczające,

Pula wiedzy i doświadczeń, jakie ma większość nauczycieli rozpoczynających nauczanie przedsiębiorczości w szkole, jest bardzo uboga. Wielu z nich po prostu nie wie, czym jest przedsiębiorczość i jak jej nauczać. Z tego powodu jakość nauczania tego przedmiotu jest często bardzo niska (Fazlagić, 2014, s. 70).

Ta zdecydowana opinia powinna zostać skonfrontowana z badaniami odnośnie do przygotowania nauczycieli do realizacji tego przedmiotu. Wyniki badań przeprowadzonych przez M. Tracz i T. Rachwał wskazują, iż nauczyciele przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w 82,4% ukończyli magisterskie studia wyższe w trybie stacjonarnym, a tylko 1% studia licencjackie. Najliczniejszą grupę stanowią absolwenci studiów ekonomicznych (41,5%). Kolejna grupa to absolwenci kierunków nieekonomicznych: matematyki, fizyki, informatyki (8,3%), geografii (6,9%), historii (2,7%), pedagogiki (2,3%) i innych (38,3%). Wśród badanych 47,9% to osoby, które ukończyły studia podyplomowe z podstaw przedsiębiorczości, głównie nieposiadające wykształcenia ekonomicznego (Tracz i Rachwał, 2007). W związku z powyższym przedstawiona powyżej opinia odnośnie do zakresu wiedzy dotyczącej przedsiębiorczości wśród nauczycieli nie znalazła potwierdzenia w badaniach. To, co na podstawie wyników może się wiązać z negatywnymi konsekwencjami dla procesu dydaktycznego, to niewielki udział własnych zainteresowań nauczycieli jako czynnik wpływający na podjęcie się realizacji przedmiotu (19,5%) oraz przekonanie nauczycieli o za małej liczbie godzin przeznaczonych na realizację przedmiotu w stosunku do założeń programowych (62%) (Tracz i Rachwał, 2007).

Zwracając uwagę na problemy w nauczaniu przedmiotu, można dostrzec opinię, iż „Przedsiębiorczości naucza się w Polsce w sposób bardzo pobieżny, kładąc akcenty na niewłaściwe aspekty tego zagadnienia – w rezultacie czyniąc często więcej szkody niż pożytku w kształtowaniu postaw i schematów myślowych uczniów” (Fazlagić, 2014, s. 71). Zaprzeczeniem dotyczącym powyższego stwierdzenia mogą być wyniki badań dotyczące wykorzystania przez nauczycieli metod aktywizujących w procesie kształcenia: 44,1% nauczycieli często wykorzystuje metody aktywizujące, bardzo często 12,8%, a czasami 20% (Tracz i Rachwał,

2008). W kontekście najczęściej wykorzystywanych środków dydaktycznych nauczyciele wskazują natomiast na podręcznik (75%), zeszyt ćwiczeń (55,8%), materiały statystyczne (39,4%), w mniejszym stopniu multimedialne płyty CD-ROM dołączone do podręczników (34,8%), strony internetowe (30%) i tylko 8,2% programy komputerowe (Tracz i Rachwał, 2008). W związku z powyższym uwidacznia się deklaracja nauczycieli odnośnie do stosowania metod aktywizujących w procesie kształcenia z jednoczesnym niewielkim wykorzystaniem multimedialnych i nowoczesnych środków dydaktycznych.

Duże znaczenie przypisywane przedsiębiorczości wynika z oczekiwań rynku pracy.

W ostatnich latach powszechnie zauważany jest, zarówno przez pracodawców, jak i przez specjalistów od rynku pracy, brak dostatecznych kompetencji absolwentów szkół do podjęcia pracy i samozatrudnienia, wynikający z niedostatecznego wyposażenia w wiedzę i umiejętności związane z funkcjonowaniem w świecie biznesu oraz umiejętności komputerowych i matematycznych. Polska szkoła stoi więc przed ogromnym wyzwaniem w tym zakresie (Rachwał, 2011, s. 7).

Badania dotyczące oceny kompetencji przedsiębiorczych absolwentów z perspektywy przedsiębiorców zostaną przedstawione w trzeciej części pracy. Rozwiązaniem w zakresie kształtowania powyższych kompetencji w szkołach ponadgimnazjalnych może się stać projekt *Krok w przedsiębiorczość* realizowany przez Wydawnictwo Nowa Era, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie oraz Podkarpackie Centrum Edukacji Nauczycieli.

Głównym celem projektu jest zaprojektowanie i pilotażowe wdrożenie testujące (w woj. małopolskim i podkarpackim) innowacyjnego programu kształtowania postaw przedsiębiorczych, rozwijania kompetencji informatycznych i matematycznych w szkołach ponadgimnazjalnych. Opracowany program kształcenia oparty jest na koncepcji planowania i tworzenia przez uczniów wirtualnej firmy (zlokalizowanej na Otwartej Platformie Edukacyjnej stworzonej specjalnie na potrzeby Projektu) i konkurencji na wirtualnym rynku (Rachwał, 2011, s. 7).

Warto zauważyć, iż „Główną ideą strategii kształcenia *Krok w przedsiębiorczość* jest wykorzystanie dużego zainteresowania uczniów przedsiębiorczością realizowaną nie w sposób encyklopedyczny, ale twórczy, w formie zespołowej pracy online nad planowaniem i prowadzeniem wspólnego biznesu” (Rachwał, 2013, s. 48). Biorąc pod uwagę korzyści wynikające z zastosowania projektu, zakłada się, iż powinien on

pomóc nauczycielom (...) dokonać takiej zmiany strategii nauczania przedsiębiorczości, aby uczniowie posiadali motywację do aktywnego udziału w kształceniu w tym zakresie oraz byli chętni do wyboru kierunków studiów inżyniersko-technicznych o kluczowym znaczeniu dla gospodarki (Dorocki, Kilar i Rachwał, 2011, s. 315).

Uwzględniając kwestie kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych, na uwagę zasługują wyniki badań z 2014 roku (Solińska, 2014). Badaniami objęto 85 uczniów z kilkunastu liceów z Małopolski.

Ankietowani uczniowie, zapytani o ocenę zajęć z przedmiotu postawy przedsiębiorczości, w zdecydowanej większości (73%) ocenili je pozytywnie. (...) Wpływ na pozytywną ocenę przedmiotu przez uczniów miały: sposób prowadzenia zajęć, dobór poruszanej tematyki, wykorzystanie nowoczesnych środków w edukacji, wiedza nauczyciela, kompetencje nauczyciela, przydatna wiedza (Solińska, 2014, s. 335).

W opinii uczniów do najbardziej interesujących treści kształcenia w przedmiocie podstawy przedsiębiorczości, które zostały wyodrębnione na bazie programu nauczania autorstwa Z. Makiety i T. Rachwała, w badaniach z roku 2004 zaliczono tematykę pracy, bankowości oraz podatków i ubezpieczeń (Osuch i Osuch, 2005). W roku 2011 uzyskano zbliżone wyniki (Osuch, 2012). W roku 2013 uczniowie klas trzecich deklarowali zainteresowanie zagadnieniami pracy, podatków i ubezpieczeń oraz przedsiębiorstwa, natomiast uczniowie klas pierwszych interesowali się komunikacją interpersonalną, zagadnieniami związanymi z pracą oraz funkcjonowaniem gospodarki rynkowej (Ziółkowska-Weiss, 2014). Można zatem zwrócić uwagę na stałość w interesującej uczniów problematyce z zakresu przedsiębiorczości.

W badaniach z 2014 roku na uwagę zasługuje również duża otwartość badanych na założenie własnej działalności gospodarczej.

(...) 58% respondentów w tak młodym wieku pozytywnie zapatruje się na prowadzenie własnej firmy i deklaruje chęć jej założenia. Jedynie 13% nie zdecydowałoby się na założenie firmy, a 29% to osoby niezdecydowane. (...) Głównymi motywami kierującymi osobami w wieku 16-18 lat, które skłaniałyby do założenia własnej firmy, są: chęć bycia niezależnym (24%), korzyści finansowe (19%), realizacja własnych zainteresowań (12%) (Solińska, 2014, s. 330-331).

W powyższym badaniu uwidoczniła się zmiana w stosunku do badania z roku 2011, w którym chęć założenia własnej działalności gospodarczej

deklarowało niecałe 40% uczniów XI Liceum Ogólnokształcącego, 30,2% uczniów technikum gastronomicznego, 22,7% technikum ekonomicznego i 17,6% III Liceum Ogólnokształcącego w Krakowie (Świątek, 2012). W nawiązaniu do uzyskanych wyników można zauważyć, iż na przestrzeni lat wzrosła chęć do podejmowania własnej działalności gospodarczej wśród uczniów krakowskich liceów.

W kontekście opinii dotyczącej wykorzystania treści przekazywanych na lekcjach podstaw przedsiębiorczości w przygotowaniu uczniów do dalszego życia społeczno-gospodarczego w roku 2004 zarówno wśród uczniów (94%), jak i rodziców (97,3%) przeważały pozytywne opinie dotyczące wykorzystania treści w przyszłości (Osuch i Osuch, 2005). W roku 2011, pomimo przeważających opinii pozytywnych, pojawiło się również kilkanaście procent opinii negatywnych. W największym stopniu nastąpiła zmiana wśród młodzieży z V Liceum Ogólnokształcącego w Krakowie – 75% respondentów nie widzi możliwości wykorzystania treści przedmiotu w dalszym życiu społeczno-gospodarczym (Osuch, 2012). W badaniach z roku 2013 uczniowie klas trzecich w 46,7% wyrażają pozytywną opinię dotyczącą wykorzystania treści w dalszym życiu, natomiast uczniowie klas pierwszych tylko w 20,7% (Ziółkowska-Weiss, 2014). W związku z powyższym uwidacznia się spadek przekonania uczniów o możliwości wykorzystania wiedzy z przedmiotu podstawy przedsiębiorczości w przygotowaniu ich do dalszego życia społeczno-gospodarczego. W odniesieniu do rangi przedmiotu w kształceniu ogólnym (przedmioty ważne, interesujące i przydatne w codziennym życiu) zarówno w opinii uczniów, jak i nauczycieli przedmiot podstawy przedsiębiorczości zaliczony został do przedmiotów przydatnych w codziennym życiu (Tracz, 2015).

Prezentowane wyniki badań prowadzonych wśród nauczycieli uwidaczniają, iż pomimo krytycznych uwag kształcenie w zakresie przedsiębiorczości w szkołach ponadgimnazjalnych realizowane jest z wykorzystaniem metod aktywizujących i zróżnicowanych środków dydaktycznych, jednak wskazane byłoby większe wykorzystanie nowoczesnych i interaktywnych środków w praktyce. Należy pamiętać, iż ta kwestia uwarunkowana jest możliwościami finansowymi szkoły. Znaczną szansą na kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród uczniów, poprzez aktywne działania i pracę w zespole, jest projekt *Krok w przedsiębiorczość*. W kontekście badań realizowanych wśród uczniów przedmiot jest pozytywnie oceniany, jeśli chodzi o realizację, jednak spadło przekonanie o słuszności wprowadzenia przedmiotu do szkół ponadgimnazjalnych. Zmienia się również na niekorzyść opinia dotycząca możliwości wykorzystania treści przekazywanych w ramach tego przedmiotu w przygotowaniu do dalszego życia społeczno-gospodarczego, choć zaliczany jest

on do przydatnych w codziennym życiu. Interesująca wydaje się stałość opinii młodych ludzi odnośnie do najbardziej interesujących treści kształcenia realizowanych w ramach przedmiotu. Warto zasygnalizować, za A. Wolaninem, iż „Kształtowanie postaw przedsiębiorczości powinno się rozpoczynać na etapie szkoły średniej, aby zdobytą w jej toku wiedzę usystematyzować i poszerzyć na etapie uniwersyteckim” (Wolanin, 2014, s. 379).

Przedsiębiorczość studentów i kształcenie w zakresie przedsiębiorczości w szkole wyższej

W chwili obecnej przypisuje się duże znaczenie przedsiębiorczości jako kompetencji na rynku pracy. Wynika to nie tylko z realizacji jednej z kompetencji kluczowych w kontekście całościowego uczenia się. W Polsce zwraca się uwagę na zwiększenie zainteresowania powyższą problematyką w wyniku transformacji ustrojowej.

Skutki transformacji dotknęły najbardziej młodzież, u której coraz częściej widoczny jest brak cech i postaw przedsiębiorczych, który sprawia, że działania jednostek są bardziej pasywne i mechaniczne niż aktywne czy kreatywne (Korpysa, b.d., s. 228).

Odnosząc się do wyników badań dotyczących postaw studentów wobec przedsiębiorczości¹, na pytanie: „Czy uważasz siebie za osobę przedsiębiorczą?” – 71,2% mężczyzn i 68,5% kobiet odpowiedziało twierdząco, co może świadczyć o znacznym przekonaniu studentów, że są osobami przedsiębiorczymi (Korpysa, b.d.). Warto jednocześnie zauważyć, iż w badanej grupie respondentów na pytanie: „Czy podczas studiów pracowałeś/pracujesz?” – 24,8% odpowiadało, że pracowało na własny rachunek, 27,9% pracowało w firmie, zaś 47,4% nie podejmowało zatrudnienia (Korpysa, b.d.). Na dużą otwartość w stosunku do podejmowania własnych inicjatyw wskazują odpowiedzi respondentów na pytanie: „Czy gdybyś wiedział(a), jak otworzyć własną działalność – otworzyłbyś ją?”. Odpowiedzi twierdzące na powyższe pytanie stanowią 84%, natomiast odpowiedzi negatywne tylko 16%. Respondenci są jednak przekonani o znacznych barierach i trudnościach związanych z rozwojem własnej działalności gospodarczej, do których zaliczają: brak posiadania

---

¹ Badania przeprowadził w roku 2006 Zespół Przedsiębiorczości działający przy Katedrze Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego w składzie: T. Bernat, J. Korpysa, M. Kurnasz, J. Poteralski.

środków finansowych (98,3%), brak wiedzy dotyczącej niezbędnych formalności, które należy spełnić przy założeniu własnego przedsiębiorstwa (86,1%), brak wiedzy na temat możliwości pozyskania środków finansowych (75,3%), nieznanostwo rzędu wielkości kapitału potrzebnego na rozwój własnej firmy (72,1%) oraz sytuacja na rynku pracy, która nie zachęca do podejmowania działalności gospodarczej (64,3%) (Korpysa, b.d.).

W badaniach realizowanych w roku akademickim 2012/2013 i 2013/2014 (Kilar i Rachwał, 2014) wśród studentów kierunków nieekonomicznych chęć utworzenia własnej działalności gospodarczej wyraziło 63,1% studentów. Do czynników zewnętrznych wpływających na decyzję respondenci zaliczali zapotrzebowanie na potencjalną działalność na wskazanym przez siebie rynku (40,9%), możliwość zatrudniania i pracy z ludźmi (13,1%), dogodne warunki do zakładania działalności gospodarczej (10,4%) oraz dochodowe zajęcie – szansa na duże zyski (10,6%) (Kilar i Rachwał, 2014). Natomiast do czynników wewnętrznych respondenci najczęściej zaliczali możliwość rozwijania zainteresowań, realizację marzeń (25,2%), możliwość samozatrudnienia i decydowania o własnej pracy (19,7%), wrodzone i nabyte predyspozycje do takiej pracy (17,8%) (Kilar i Rachwał, 2014). W przeprowadzonych badaniach wskazano również bariery przyczyniające się do negatywnej oceny możliwości założenia działalności gospodarczej. Do barier zewnętrznych zaliczono uwarunkowania prawne, skomplikowane zakładanie nowej działalności (11,2%) oraz politykę fiskalną państwa, koszty zatrudnienia i utrzymania pracownika (4,2%). Respondenci wskazywali jednak zdecydowanie więcej barier wewnętrznych, które wiązały się z negatywną oceną własnej osobowości i samooceną wskazującą na brak cech przedsiębiorczych (24,8%), brakiem predyspozycji (20,3%), z ryzykiem utraty zainwestowanych środków (14,2%), ze zbyt czasochłonnym prowadzeniem własnej działalności (9,5%), z brakiem kapitału oraz ze zbyt dużą odpowiedzialnością (9,3%) (Kilar i Rachwał, 2014). Przekonanie o braku posiadania cech przedsiębiorczych i predyspozycji w zakładaniu własnej działalności może stanowić poważną przeszkodę w podejmowaniu działań, gdyż

Z intencją przedsiębiorczą silnie powiązane są: rozpoznawanie szans, samoocena umiejętności, strach przed niepowodzeniem, dążenie do autonomii, świadomość międzykulturowa, umiejętności komunikacji, skłonność do ryzyka, odpowiedzialność, dążenie do osiągnięć, otoczenie normatywne krajowego profilu instytucjonalnego dla przedsiębiorczości oraz rozpoznawanie zmian (Zbierowski, 2014, s. 59).

Niska samoocena dotycząca cech przedsiębiorczych pozostaje więc w sprzeczności z czynnikami determinującymi intencję przedsiębiorczą.

W badaniach realizowanych w ramach projektu GUESSS, w których wzięło udział 11 000 polskich studentów z 37 uczelni różnych typów, studenci wskazywali działania podjęte w celu założenia własnej firmy (Safin, 2014). Do najczęściej podejmowanych zaliczono analizę rynku lub konkurencji, konsultację produktu lub pomysłu na biznes, żadne z powyższych, stworzenie biznesplanu, rozwój swojego produktu/usługi, podjęcie próby uzyskania finansowania zewnętrznego itp. Zdaniem autora badań „Rozkład odpowiedzi wskazuje na dosyć wstępną fazę procesu założycielskiego. Najczęściej aktywności te oscylują wokół ogólnych refleksji, a rzadziej wokół konkretnych działań” (Safin, 2014, s. 334).

Opierając się na kolejnym przykładzie badań w zakresie przedsiębiorczości studentów, na pytanie: „Na jakim etapie organizacji własnej firmy znajdujesz się obecnie?” – 4,07% respondentów wskazało, iż posiada już własną firmę, 39,37% rozważa założenie własnej firmy, natomiast 56,11% nie myślało o założeniu własnej firmy (Marszałek, 2012). Osoby, które deklarowały posiadanie firmy lub chęć jej założenia, wskazywały na następujące powody posiadania własnej działalności gospodarczej: chęć osiągnięcia większych korzyści finansowych (79,38%), możliwość samozatrudnienia (74,23%), realizacja własnych zainteresowań (57,73%), elastyczne godziny pracy (53,61%), pomysł na własną firmę (50,52%), chęć lepszego wykorzystania doświadczenia i wiedzy (46,39%) (Marszałek, 2012). W przeprowadzonych badaniach poproszono respondentów również o wskazanie barier utrudniających prowadzenie własnej działalności gospodarczej, do których zaliczono: brak środków finansowych na rozpoczęcie i prowadzenie własnej działalności (71,5%), rozbudowaną biurokrację (70,14%), wysokie ceny wynajmu powierzchni użytkowej lokali (56,11%), często zmieniające się przepisy prawne (29,86%), program studiów nieprzystający do wymogów gospodarki (28,51%), trudności ze zdobyciem informacji o możliwościach uzyskania wsparcia finansowego w ramach funduszy strukturalnych (19%), trudności ze sprecyzowaniem zakresu działalności (18,55%) oraz brak możliwości korzystania z usług doradczych, uczestniczenia w szkoleniach specjalistycznych, kongresach branżowych (14,48%) (Marszałek, 2012). Przedstawione powyżej bariery zaliczyć można do czynników zewnętrznych, nie uwzględniono w nich czynników wewnętrznych.

Na podstawie przedstawionych wyników badań warto zauważyć, iż postawa przedsiębiorcza młodzieży akademickiej przedstawia się w sposób niejednoznaczny. Z jednej strony w zdecydowanej większości studenci uważają się za osoby przedsiębiorcze i deklarują chęć otworzenia własnej działalności gospodarczej, choć wyniki w tym zakresie są zróżnicowane. W jednym z badań prawie jedna czwarta ankietowanych deklaruje,

że już na etapie studiów pracowała na własny rachunek (Korpysa, b.d.). Z drugiej strony podejmowane przez studentów działania (GUESS) są w większym stopniu skoncentrowane na przemyśleniach niż na aktywnej działalności. Również przy pytaniu o etap wdrażania własnej działalności (Marszałek, 2012) ponad połowa respondentów wyraża opinię, iż nie myślała o założeniu własnej firmy.

Na uwagę zasługuje świadomość respondentów dotycząca trudności i barier w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej, która stanowić może hamulec w podejmowaniu inicjatyw w praktyce. W większości są one wyrazem niepokoju związanego z niedoborem środków finansowych (bądź przekonaniu o ich utracie) lub braku wiedzy, która dotyczy formalności przy zakładaniu przedsiębiorstwa lub pozyskiwania środków finansowych. Respondenci są przekonani, iż polityka fiskalna państwa oraz sytuacja na rynku pracy nie zachęcają do podejmowania działalności gospodarczej. Znaczną barierę do prowadzenia działalności stanowi też niska samoocena badanych odnośnie do posiadania cech przedsiębiorczych i predyspozycji do prowadzenia tej działalności. Uzyskane wyniki mogą stanowić wskazówki dotyczące tworzenia programu kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w uczelni wyższej.

Koncentrując uwagę na procesie kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w uczelni wyższej, zwrócono uwagę, iż

Wychodząc z założenia, że celem programów dydaktycznych adresowanych do studentów jest stymulowanie zachowań przedsiębiorczych studentów (działań proaktywnych, innowacyjnych, akceptujących ryzyko), trzeba mieć na uwadze, że podstawowym przejawem zachowań przedsiębiorczych jest uruchomienie nowego biznesu. Z tego względu przedmiot obejmujący problematykę uruchomienia nowego biznesu powinien być traktowany jako podstawowy w ofercie dydaktycznej w zakresie przedsiębiorczości dla studentów szkół wyższych (Cieślik, 2008, s. 26).

Istotną kwestią wydaje się, by nie ograniczać się tylko do kwestii założenia firmy, ale aby skoncentrować się na działaniach przygotowawczych, w tym odnalezieniu i opracowaniu pomysłu na biznes. Warto jednocześnie zasygnalizować, iż uwaga studentów powinna być skierowana na ambitne formy przedsiębiorczości (Cieślik, 2008).

Odnosząc się do kierunków zmian odnośnie do kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w uczelni wyższej, warto zaznaczyć za K. Wachem:

- programy studiów powinny obejmować kształcenie praktyczne oparte na współpracy z przedsiębiorstwami, w ramach którego studenci powinni realizować rzeczywiste projekty dla współpracujących z uczelnią przedsiębiorstw;

- kształcenie akademickie w zakresie nauczania przedsiębiorczości powinno również wykorzystywać prowadzenie tak zwanych przedsiębiorstw studenckich (przedsiębiorstw treningowych), które w ramach zajęć fakultatywnych zakładaliby i prowadzili studenci pod nadzorem pracownika naukowo-dydaktycznego;
- potrzeba wsparcia metodycznego dla nauczycieli przedsiębiorczości w zakresie wykorzystania aktywnych metod nauczania (Wach 2007).
Jednocześnie należy zwrócić uwagę, iż w uczelniach wyższych, poza zajęciami dydaktycznymi z zakresu przedsiębiorczości, zakładane są i rozwijane zróżnicowane formy przedsiębiorczości akademickiej, w których mogą uczestniczyć studenci. Przykładem mogą być Akademickie Inkubatory Przedsiębiorczości, których misją

(...) jest budowanie sprzyjającego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości wśród młodych ludzi. AIP umożliwia każdej młodej osobie do trzydziestego roku życia założenie firmy najniższym kosztem, najszybciej i najłatwiej w kraju, przy minimalnym ponoszonym ryzyku (Chrabąszcz, 2011, s. 200).

Wsparcie tego rodzaju dla studentów stanowi możliwość sprawdzenia swoich umiejętności i rozwoju postaw przedsiębiorczych w działaniu.

Podsumowując, warto zauważyć, iż kształcenie w zakresie przedsiębiorczości w uczelni wyższej staje się zróżnicowane i zmierza w kierunku kształtowania postaw przedsiębiorczych w praktycznym działaniu, również poza realizacją przedmiotu. Wyniki badań przeprowadzonych wśród studentów świadczą o potrzebie większej koncentracji w procesie dydaktycznym na praktycznych aspektach prowadzenia własnej działalności gospodarczej, które mogą być rozwijane w Akademickich Inkubatorach Przedsiębiorczości. W tej perspektywie istotne wydaje się określenie, jak oceniają przedsiębiorczość absolwentów przedstawiciele przedsiębiorstw jako potencjalni pracodawcy.

Postawy przedsiębiorcze absolwentów w opinii pracodawców

Badania w powyższym zakresie zostały przeprowadzone na terenie województwa małopolskiego i śląskiego, w tym w 109 przedsiębiorstwach z sektora małych i średnich przedsiębiorstw oraz 131 gminach z badanego regionu.

W opinii przedsiębiorców zarówno w szkołach średnich (55%), jak i wyższych (36,7%) nie poświęca się wystarczająco dużo czasu i miejsca

zagadnieniom związanym z zakładaniem i prowadzeniem firmy. (...) Stąd wnioskować można, że programy nie są dopasowane do realiów rynkowych (Wach, 2007, s. 7).

Wskazując na przyczyny istniejącego stanu rzeczy w szkołach średnich, zwrócono uwagę na niewielką liczbę godzin w całym cyklu nauczania oraz koncentrację na teoretycznych zagadnieniach przy pominięciu aspektów praktycznych (w tym postaw przedsiębiorczych i umiejętności menedżerskich) (Wach, 2007). W przypadku szkół wyższych zwrócono uwagę, iż nie wszystkie realizują kursy przedsiębiorczości, a jeśli je uwzględniają, to w niewielkiej liczbie godzin (Wach, 2007).

Przedsiębiorcy bardzo nisko ocenili przygotowanie absolwentów szkół średnich i wyższych do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. W związku z powyższym zasygnalizowano, iż

W programach kształcenia więcej miejsca powinno poświęcić się kwestiom związanym z przedsiębiorczością, w tym z uruchamianiem i prowadzeniem mikroprzedsiębiorstw. Kształcenie postaw przedsiębiorczych w lokalnej społeczności może bowiem przyczynić się do rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w aspekcie ilościowym i jakościowym (Wach, 2007, s. 8).

Z przedstawionych badań wynika, iż ocena kompetencji przedsiębiorczych absolwentów szkół średnich, jak i wyższych, z perspektywy przedsiębiorców (potencjalnych pracodawców) jest niska. Przede wszystkim zwrócono uwagę na braki w wiedzy i umiejętnościach absolwentów związanych z zakładaniem i prowadzeniem własnej firmy. W związku z powyższym istnieje potrzeba, aby uzupełnić programy kształcenia na poziomie szkoły średniej, a w szczególności szkoły wyższej o powyższą tematykę, która dotyczy praktycznego aspektu kształcenia w zakresie przedsiębiorczości. W uczelni wyższej praktyczne wymiary mogłyby być uwzględnione w ramach realizacji projektów przy współpracy z przedsiębiorstwami, przy prowadzeniu tak zwanych przedsiębiorstw studenckich pod nadzorem nauczyciela akademickiego oraz w czasie działań studentów przy wsparciu Akademickiego Inkubatora Przedsiębiorczości. Istotne jest, aby w ramach kształcenia akademickiego położyć większy nacisk na kwestie praktyczne związane z prowadzeniem własnej firmy i opracowaniem innowacyjnego pomysłu na biznes.

Wnioski

Na podstawie przeprowadzonej analizy uwidacznia się znaczna otwartość uczniów i studentów na działania związane z prowadzeniem własnej firmy. Warto zaszyfalizować, iż zarówno wśród uczniów szkół średnich, jak i studentów wskazywano jednakowe przyczyny chęci prowadzenia własnej firmy: korzyści finansowe, realizację własnych zainteresowań oraz samozatrudnienie.

Chęć podejmowania własnych inicjatyw wiąże się z wąskim rozumieniem przedsiębiorczości. Wśród uczniów szkół średnich dostrzec można wzrost zainteresowania prowadzeniem własnej firmy w porównaniu do lat ubiegłych. Tym jednak, co może budzić niepokój w związku z realizacją procesu kształcenia z zakresu przedsiębiorczości w szkołach średnich, są spadające wśród uczniów pozytywne opinie o słuszności wprowadzenia przedmiotu oraz możliwości wykorzystania treści przekazywanych w ramach przedmiotu w przygotowaniu ich do dalszego życia społeczno-gospodarczego. Warto uwzględnić przeprowadzenie badań naukowych pozwalających określić przyczyny zmieniających się opinii wśród uczniów, gdyż może to w późniejszym czasie wpływać negatywnie na zainteresowanie problematyką przedsiębiorczości wśród studentów.

Zarówno wśród uczniów, jak i studentów widoczna jest chęć podejmowania działań przedsiębiorczych oraz znaczne obawy związane z brakiem wiedzy, w jaki sposób założyć i prowadzić własną firmę w przyszłości. Deficyt wiedzy i umiejętności w prowadzeniu firmy uwidacznia się również w ocenie przedsiębiorczości absolwentów z perspektywy pracodawców. W związku z powyższym położenie akcentu na tych zagadnieniach w praktycznym wymiarze z wykorzystaniem metod aktywizujących stanowi wyzwanie dla nauczycieli i szansę na podejmowanie działań przedsiębiorczych przez absolwentów po zakończeniu studiów.

Uzyskane wśród studentów wyniki dotyczące barier i trudności w prowadzeniu własnej firmy wskazują na deficyt ich wiedzy dotyczącej niezbędnych formalności, jakie należy spełnić przy założeniu własnego przedsiębiorstwa, oraz na temat możliwości pozyskania środków finansowych, w tym w ramach funduszy strukturalnych. W programach kształcenia w zakresie przedsiębiorczości w uczelniach wyższych warto zatem uwzględnić możliwość zwiększenia koncentracji na powyższych zagadnieniach.

BIBLIOGRAFIA

- Cieślik, J. (2008). Kształcenie w zakresie przedsiębiorczości na poziomie akademickim. *Edukacja*, 2(102), 23-32.
- Dorocki, S., Kilar, W. i Rachwał T. (2011). Założenia i cele Projektu „Krok w przedsiębiorczość” dla nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 7, 308-320.
- Fazlagić, J. (2014). Jak (nie) nauczać przedsiębiorczości w szkołach? *Edukacja i Dialog*, 07/08, 70-73.
- Kawalla, H. (2004). Przedsiębiorczość. Jak to w szkole. *Gazeta Szkolna*, 10, Wkładka Wyzwania Oświatowe, s. VIII.
- Kilar, W. i Rachwał, T. (2014). Postrzeganie zakładania własnej działalności gospodarczej jako przejaw postawy przedsiębiorczej wśród studentów kierunków nieekonomicznych. *Horyzonty Wychowania*, Vol. 13, No. 28, 111-130.
- Osuch, E. i Osuch W. (2005). Przedmiot podstawy przedsiębiorczości w opinii uczniów i rodziców na przykładzie wybranych krakowskich szkół. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 1, 195-202.
- Osuch, W. (2012). Podstawy przedsiębiorczości w opinii uczniów krakowskich liceów – szanse i oczekiwania. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 37-48.
- Rachwał, T. (2011). Krok w przedsiębiorczość – jak efektywnie kształtować postawy przedsiębiorcze uczniów szkół ponadgimnazjalnych. *EDUFAKTY*, 14, 6-7.
- Rachwał, T. (2013). Krok w przedsiębiorczość – propozycja na czasie. *EDUFAKTY. Uczę nowocześnie*, 25, 48-51.
- Safin, K. (2014). Przedsiębiorcze zachowania studentów – stan i konsekwencje dla dydaktyki. *Horyzonty Wychowania*, Vol. 13, No. 26, 327-340.
- Solińska, U. (2014). Kształtowanie postawy przedsiębiorczości wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych jako przygotowanie do aktywności na rynku pracy. *Horyzonty Wychowania*, Vol. 13, No. 28, 303-340.
- Świątek, A. (2012). Oczekiwania a realia wejścia ludzi młodych na rynek pracy jako wyzwanie dla edukacji z przedsiębiorczości. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 8, 137-154.
- Tracz, M. (2015). Przedmiot podstawy przedsiębiorczości w opinii uczniów i nauczycieli – studium porównawcze. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 11, 391-400.
- Tracz, M. i Rachwał, T. (2007). Przedmiot podstawy przedsiębiorczości – założenia realizacji a przygotowanie nauczycieli. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 3, 286-296.
- Tracz, M. i Rachwał, T. (2008). Metody nauczania i środki dydaktyczne stosowane przez nauczycieli podstaw przedsiębiorczości – wyniki badań. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 4, 325-330.
- Wach, K. (2007). Kształtowanie postaw przedsiębiorczych w programach nauczania. Stan obecny i proponowane kierunki zmian. W: P. Wachowiak, M. Dąbrowski, B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*. Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, 120-127.
- Wolanin, A. (2014). Promowanie przedsiębiorczości wśród studentów na przykładzie akademickich inkubatorów przedsiębiorczości. *Horyzonty Wychowania*, Vol. 13, No. 26, 363-381.
- Zbierowski, P. (2014). Determinanty intencji przedsiębiorczej studentów – wyniki badań. *Horyzonty Wychowania*, Vol. 13, No. 28, 51-63.

Ziółkowska-Weiss, K. (2014). Problematyka podstaw przedsiębiorczości w opinii uczniów szkoły ponadgimnazjalnej. Przydatność w życiu czy konieczność nauki? *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 10, 366-377.

Netografia:

Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Pozyskano z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv:c11090> (dostęp: 28.01.2016).

Chrabąszcz, K. (2011). Przedsiębiorczość akademicka – drogą do sukcesu absolwentów uczelni wyższych. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, t.18, 1/2011. Pozyskano z: <http://zn.mwse.edu.pl/ebooki/18/197-208.pdf> (dostęp: 02.02.2015).

Korpysa, J. (b.d.). *Uwarunkowania przedsiębiorczości studentów – rezultaty badań*. Pozyskano z: http://mikroekonomia.net/system/publication_files/368/original/20.pdf?1314957341 (dostęp: 02.02.2016).

Marszałek, A. (2012). *Analiza postaw przedsiębiorczych wśród studentów*. Pozyskano z: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/45/id/932> (dostęp: 03.02.2016).